

KIRK KIZ EFSANESİNİN YAZILI KÜLTÜRDEKİ İKİ ÖRNEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Two Samples of the Literacy of Forty Girls' Legend

Prof. Dr. Meral DEMİRYÜREK*

ÖZ

İnsanoğlu varoluşunun en başından itibaren tabiatla iç içe olmanın ve onunla sürekli mücadele etmek zorunda kalmanın da doğurduğu etkiyle, görüp açıklamakta yetersiz kaldığı kimi olay ve durumlara kendince anlamlar yüklemiş ve inançlar geliştirmiştir. İlaveten çeşitli anlatımlarla yaşananlar, hissedilenler ve algılananlar sürekli bir biçimde dilden dile dolaşmıştır. Bu özellik efsanelerin, destanların ve masalların oluşumuna katkıda bulunmuştur. Milletlerin oluşumu da genellikle efsanelere ve destanlara konu teşkil etmiş, nesilden nesile sözlü veya yazılı olarak aktarılan bu efsane ve destanlar milli kültürün önemli bir parçası olmuştur. Türk kültüründeki sözlü geleneğin gelişmişliği milli yaşantıdaki ve hafızadaki zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Elbette uzun, derin ve köklü bir geçmişe sahip olmanın da bu zenginlikte etkisi bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Mukayeseli ve farklı bakış açılarıyla yapılacak çalışmalarla bütün bu birikimin yeni nesillere aktarılmasına, yani ortak kültürel bellek aktarımının sağlanmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada sözlü kültür ürünlerinin yazıya geçirilerek geleceğe taşınmaları ve böylece kalıcılıklarının sağlanması, kültürün devamlılığının açısından zaruridir. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren yoğunluk kazanan Türkcülük faaliyetlerinin bir yansıması olarak gelişen milli edebiyat ve sonrasında memleket edebiyatı çeşitli masal, destan ve efsane gibi sözlü kültür eserlerinin araştırılmasına, farklı üsluplarla yazıya geçirilmesine ve yeniden yorumlanarak güncellik kazanmasına öncelik vermişlerdir. Nitekim bu çalışmada ele alınacak olan Kırk Kız efsanesi söz konusu örneklerden biridir. Türk boylarından biri olan ve bugün Kırgız olarak adlandırılan boyun kökenini ve “Kırk Kız” adının menşeiini açıklayan önemli bir efsane olan Kırk Kız efsanesi 20. yüzyıl başlarında iki yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, Kırk Kız efsanesinin 1918 yılında Ömer Seyfettin ve 1927 yılında Ahmet Zuhuri tarafından yazıya geçirilen metinlerini birbiriyle karşılaştırarak incelemektir. Ayrıca Ahmet Zuhuri (Danışman)’nin bugüne kadar bilinmeyen yorumundan ve Ömer Seyfettin’in eserinin *Kırım Mecmuası*’ndaki ilk yayımdan bahsetmek suretiyle milli kültüre ve literatüre katkıda bulunmaktadır. Son olarak her dönemde yazılı kültürün sözlü kültürden beslenmeye devam ettiğini, en eski edebî verimlerin bile farklı üsluplarla yeniden doğmasının mümkün olabildiğini dikkatlere sunmaktır.

Anahtar Kelimeler

Kırgız, kültür aktarımı, Ömer Seyfettin, Ahmet Zuhuri, efsane.

ABSTRACT

The humankind has interested the extraordinary incidents and created heroes, whose reputation lasting for ages. This feature has contributed to be created legends, epics and folk tales. In this context, the consisting of the nations, societies and folks has been based on the legends, epics and folk tales and these narratives has been the important part of the national culture. Turkish history and literature have a long and rich past. This feature created a rich national memory. One of the main aims of this kind cultural studies have to study that past by comparing with each other and the cultural memory has to be transferred to today's societies. Kirghiz nation is one of the Turkish peoples and she has got a legend called “Kirk Kiz” explaining their origins. It can be see forty girls (kirk kiz) image some other Turkish folk stories and legends. In addition to this, Kirk Kiz legend is important, because it tells the nativity of Kirghiz people. The second important thing is this legend was interpreted in the beginning of 20th century by national point of view, such as Ömer Seyfettin and Ahmet Zuhuri (Danışman). The writers and poets helped the transfer of cultural memory from past to future. The aims of this study are; to examine the two narratives by Ömer Seyfettin and Ahmet Zuhuri by comparing with each other; to mention Ahmet Zuhuri's work unknown until today; to contribute national culture and literature and evaluate these narratives.

Key Words

Kirghiz, cultural transfer, Ömer Seyfettin, Ahmet Zuhuri, legend.

* Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Çorum/ Türkiye, meraldemiryurek@hitit.edu.tr

1. Giriş

Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünde “*Eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence*” (2010:758) ve *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*'nda “*anlatı türleri içinde, masal, destan ve halk hikâyesine göre daha kısa, içinde abartma ve olağanüstülük bulunan nesir anlatı*” (2013:145) şeklinde tanımlanan efsane, birçok milletin resmî tarih dışında kalan dönemleri hakkında bilgi verir. Yazılı kaynakların olmadığı veya sınırlı olduğu konularda efsanelerden yararlanır. Ancak sözlü kültürün bir ürünü olan efsaneler, yazıya geçirilip yazılı kültürün bir parçası hâline geldiğinde edebî bir özellik kazanır. “Konuşmanın tam tersine yazı, bilinçdışından kaçınılmaz olarak çıkagelmez. Konuşulan dilin yazılma süreci, bilinçli yaratılmış belirli kuralların yönetimindedir.” (Ong 2014: 101). Ayrıca sözlü kültür ürünleri farklı yazarlar tarafından farklı anlatım türleriyle yazıya geçirilince bir de yazarın edebî üslubu ve bakış açısı ortaya çıkar. Bu nedenle bu tür eserler incelenirken edebî eser inceleme yöntemlerinin kullanılması gerekir.

Bu çalışmada ele alınacak “Kırk Kız” efsanesi günümüzde “Kırgız” olarak adlandırılan Türk topluluğunun menşeyini açıklayan bir anlatıdır. Kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller arasında “kırk kız” imgesine sıklıkla rastlanır (Yıldız 1995: 640). Genel olarak, efsanelerdeki folklorik unsurlar arasında sayıların önemli bir yeri vardır; 3, 7 ve 40 sayıları efsanelerde sık kullanılır (Artun 2011:118). Nitekim

Han'ın kızıyla birlikte aslında sayıları 41 olan kızların anlatıldığı “Kırk Kız” adını taşıyan efsanelerde sembolik olarak 40 sayısı vurgulanır. Üstelik ortada “Kırk Kız” adı etrafında birden çok destan/efsane olduğu anlaşılmaktadır. Son zamanlarda yayımlanan bir araştırmaya göre bu destanların/efsanelerin başlıcaları Karakalpak Türklerinin Kırk Kız Destanı” (Gülâyım adlı kadın kahramanın liderliğindeki kırk kız anlatması), Azerbaycan Türklerinin “Kırk Kız Efsanesi” (Düşmandan kaçan Kırk Kızın duası ile dağın yarılması ve Kırk Kızın bu suretle kurtulması hikâyesi) ve Kırgızların “Kırk Kız Ata Efsanesi”dir (Köymen Dağı'nda yaşayan Kırk Kızın obasına düşmanın baskın yapması ve Kırk Kızın Köymen Dağı'na sığınarak kurtulması hikâyesi) (Tuncay-Çataloluk 2014, Diykanbayeva 2010). Kırgızların *Manas Destanı*nda kırk kız imgesi görülür: “*Manas'ın baybiçesi yani birinci eşi Kanıkey'in maiyetinde kırk kıza vardır ve bu kırk kıza Manas'ın kırk kıızıyla evlendirir*” (Yıldız 1995: 640). Ayrıca Kırgızların *Boston Destanı*nda da kırk kızla karşılaşılır. *Boston*'da, Boston isimli kahramanın ilk eşi olan Cezbilek'in de kırk kıza vardır ve Cezbilek kırk kıza birlikte bir kulede yaşamaktadır (Yıldız 2009:114). *Dede Korkut* hikâyelerinde kırk sayısı 98 kez eksiz bir kez de ekli olarak geçer (Sakaoğlu 1998:45-50). Bunların içinde kırk kıza da rastlanmaktadır. Dresden nüshasının birinci hikâyesi Dirse Han Oğlu Boğaç Han'da Dirse Han'ın hatunu “kırk ince kıza” (Gökyay 1976, Tezcan 2001, Ergin 2009, Zeyrek 2014)

yanına alarak Dirse Han'ı karşılar. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması başlıklı ikinci hikâyede Kazan kâfire seslenirken eşi Burla Hatunla birlikte "kırk ince belli kız"ın da (Gökyay 1976, Tezcan 2001, Ergin 2009, Zeyrek 2014) esirliğini kabul eder. Dördüncü hikâye olan Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'de ise Burla Hatun yanına "kırk ince belli kız"ı alarak Kazan'ın izini sürmeye gider (Gökyay 1976, Tezcan 2001, Ergin 2009, Zeyrek 2014).

Çalışmamızda incelenecek olan Kırk Kız efsanesinin temel konusu Ziya Gökalp tarafından "*Sağın Han adlı bir Kazak hükümdarının kızı bir sabah erken kırk cariyesi ile beraber gezmeye çıkarlar. Henüz güneş doğmamıştı. Bir ırmağın kenarına gelirler. İrmağın üzerine semanın nur sütünü indiği için su gümüş gibi parlaktı. Kızlar suyun güzelliğine meftun olarak parmaklarını, ırmağa daldırırlar. Bu temas neticesinde hepsi gebe kalır. Hükümdar bunların hepsini bir dağa nefyeder. Orada bunların zürriyeti çoğalarak 'Kırgız' kavmini vücuda getirirler*" (Gökalp 1339 (1923), 1341(1925), 1976, 1977) şeklinde özetlenmiştir. Çok benzer bir anlatım *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin 5. cildinde de bulunmaktadır (1982: 324-25). Kırgızların kökeni üzerine yazılan bir eserde ise bu anlatı "*Kırgızların ortaya çıkışı hakkında en iyi bilinen efsanelerden biri onların ilk atasının Sağım-Han olduğudur. ... Karakırğızların atası Sağım'dan çıkmıştır. O, Kırgızlara hâkim olup bir Kırgız kızıyla evlenmiş, ondan sadece bir kızı olmuştur. Babası, ona kırk kız bakıcısı*

kız vermiştir. Onlar suda akıp giden köpüğü görürler, ondan '*sen de aksın, ben de akım*' sözünü duyarlar. *Bu köpükleri ilgi çekici gören güzel kızlar ayak parmaklarını köpüğe değdirip yalarlar, biraz zaman geçtikten sonra hepsi hamile kalırlar. Onları öldürmeyi istemeyen Han Sağım hepsini büyük dağa kovar. Böylece dağda canını koruyan kızlar, kırk oğul kırk kız doğurur. Onlar büyüüp birbiriyle evlenirler. Onların oluşturduğu halk Kırkız (Kırgız) diye adlandırılır*" (Karayev 2001:210) şeklinde görülmektedir.

Konumuz olan "Kırk Kız" efsanesi ile ilgili olarak bu iki anlatı gibi birbirine çok benzeyen iki anlatı daha mevcuttur. Bunlardan birincisi şöyledir: "*Çok eskiden Akeşe (Kendisi Arap kökenli olup, Stam kabilesinden olduğu söylenmektedir) adında bir adam Sibirya ve Yenisey'de yaşayan Kalmuklar'a İslam dinini yaymak amacıyla varır. Akeşe'den Mansur adında çocuk dünyaya gelir. Akeşe ölünce oğlu Mansur Kalmuklar'ın değerli adamı Iroo-Cıroo'nun evinde hizmetçi olarak yaşamaya devam eder. Iroo-Cıroo, Mansur'u çok sever ve kendi kızıyla evlendirir. Mansur, yavaş yavaş Kalmuklar arasında İslamiyeti yaymaya başlar. Zaman geçer, iki çocuğu olur. Kızının ismini Apal, oğlunun ismini Minal koyar. Kızı on bir, oğlu yedi yaşına gelince Mansur ölür. Bu sırada halk arasında Apal'ın geceleri evden çıkıp sabaha doğru eve geldiğiyle ilgili dedikodular başlar. Halk küçük Minal'a ablası Apal'ın kötü yola düştüğünü söyler. Minal bu söylenmenin doğru olduğunu öğrenmek için*

gece ipin bir ucunu ablasının ayağına, diğer ucunu da kendi ayağına bağlar, yatağa girer. Amacı ablası kalkarsa kendisinin de uyanmasıdır. Gerçekten de ablası gece kalkar, dışarıya doğru yönelir. Minal uyanır peşinden gider. Ablası Apal koşarak dağda bir mağaraya girer. Minal da peşinden girer. Gözlerine inanamaz. Mağara altından yapılmış, başköşede de kırk çiltan (göze görünmeden insanlar arasında yaşayan ve tabiatüstü güçlere sahip kırk derviş) oturuyor. Onların aksakalı: ‘Neden insanoğluyla geldin?’ diye Apal’a kızar. Apal ‘Hayır, ben kendim geldim’ der ve arkasına bakar, küçük Minal’ı görür. Tam bu sırada kırk çiltenden biri kalkıp Apal ile Minal’a su gibi sıvı bir içecek verir. Minal içeceğin tadına bakar. Bal gibi tatlı içeceği içen Minal deli olur. Fakat onun gönlünde hep ablasının temiz olduğu kalır. Bundan dolayı hep ‘Apal ak’ diyerek gezer. Bunu duyan Kalmuklar ‘Ak, Allah’ın adı, Apal da Allah; Minal da Allah’ım diyor, bunları öldürmek gerek’ derler ve ikisini de yakıp külünü suya bırakırlar. Suya bırakılan küller, rengârenk köpük olur ve yavaşça akmaya devam eder. Tam bu sırada hanın kızı kırk kızla su kenarına geziye çıkmıştır. Kızlardan biri bu rengârenk köpüğün tadına bakar, köpüğün lezzetine dayanamayıp öbür kızları çağırır. Onlar da köpüğün tadına bakarlar. Böylece kırk kız bu köpükten gebe kalır. Bunu duyan han çılgına döner. Kızların öldürülmelerini emreder. Hanın veziri, kızları öldürmek için dağa götürür fakat onlara kıyamaz. Onları sağ bırakır (...) Bu kırk kızdan doğan çocukların

neslinden Kırgızlar oluşur.” İkinci efsane ise şöyledir: “Efsaneye göre, önceden bir padişah varmış, onun güzeller güzeli bir kızı varmış. Padişah, kızına bir kale yaptırmış, hizmetine kırk kız vermiş ve erkeklere göstermeden kızına bakarmış. Günlerden bir gün kızlar eğlenmek için geziye çıkmışlar, sara-yın ortasından akan suya varmışlar ve suyun üstündeki köpüğü görmüşler. Kızlar köpüğe ilgi duymuşlar ve onda yıkanmışlar. Köpükle yıkanan kırk kız hamile kalmış, bundan padişahın haberi olmuş. Bu duruma kızan padişah kırk kız ıssız bir dağa götürüp bırakmış. İşte bu kırk kızdan Kırgız boyu türemiş.” (Diykanbayeva 2010:207-208).

Metinler arası ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde “önceden var olan unsurlar ister bütünüyle, isterse kısmısal olarak alınıp yeni bağlama sokulsun” hiç fark etmez. Bir metin yeni bir bağlamda yinelenerek, yeniden yazılıyorsa, orada metinler arasılığın kapısı aralanmış demektir (Aktulum 2000: 235). Bu teori doğrultusunda, Türk Edebiyatında, tespit edebildiğimiz kadarıyla, yukarıda özetleri verilen ve birbirine çok benzeyen dört adet “Kırk Kız” efsanesi temelinde eser kaleme alan iki yazar vardır. 20. yüzyıl başlarında yayımlanan (1918, 1927) söz konusu iki eserin yazarları, asıl anlatıya sadık kalmakla birlikte efsaneyi edebî eser şeklinde yeniden yorumlayarak metinler arası bir yazma eylemi gerçekleştirirler. Sözlü kültür ürünü Kırk Kız’ı kaleme alarak hem yazılı kültüre taşıyan hem de metinler arası bir çalışma gerçekleştiren iki yazardan birincisi Ömer Seyfettin’dir.

Ömer Seyfettin 1918 yılında *Kırım Mecmuası*'nın 2. sayısında “*Türk Efsanelerinden: Kırk Kız*” başlığıyla uzun bir şiir yayımlamıştır (Ömer Seyfettin 1918:38-40). Bu efsaneden ikinci defa bahseden Ziya Gökalp'tir. Gökalp hem 1339 (1923) tarihinde basılan *Türk Töresi* adlı eserinde hem de 1341 (1925) yılında basılan *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde bu konudan bahseder ve yukarıya alınan efsane özetini verir. Gerek Ömer Seyfettin'in gerekse Ziya Gökalp'in anlatıları bilinen anlatılardır (Tansel 1969, Argunşah 2000, Kılınç 2007). Bununla birlikte Ömer Seyfettin'in bu eseri ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Dolayısıyla mevcut bilgi ve belgelere göre konuyu ilk ele alan kişi Ömer Seyfettin'dir. Araştırmamızda kullanılacak ve Ahmet Zuhurî tarafından yazılmış olup 1927 yılında “*Tarih Sahifelerinden: Bir Kırgız Masalı*” başlığıyla yayımlanan anlatı ise hiç bilinmemektedir. Ziya Gökalp bir tarafa bırakılırsa, ortada iki farklı edebî tarzda işlenmiş bir konuyla ilgili iki farklı yorum bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile hem Ahmet Zuhurî'nin eseri yeni Türk harflerine çevrilip yayımlanarak literatüre kazandırılacak hem de Ömer Seyfettin'in eseriyle karşılaştırılıp her iki eser edebî yönden incelenecektir. Ayrıca konuyla ilgili kimi yanlış bilgi ve düşüncelerin de düzeltilmesi girişiminde bulunulacaktır.

2. Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Kırk Kız

Bazı yayınlarda Kırgızlara ait olan “Kırk Kız” efsanesi ile Karakalpaklara ait olan “Kırk Kız” destanının birbi-

riyle karıştırıldığı görülmektedir. Örneğin Ali Duymaz'a göre “*Günümüzde Karakalpak Türkleri arasında hacimli varyantlarını gördüğümüz Kırk Kız destanı, bir kadın kahramanın önderliğindeki kırk kızın mücadelelerini anlatır... Ömer Seyfettin bu destanı 'Kırk Kız' adıyla yeniden kaleme almış ve 1918 yılında yayınlamıştır. Ömer Seyfettin bu şiirinde Ziya Gökalp'in Türk Töresi adlı eserinde yer alan menkıbeyi kullanmıştır... Ancak bu şiirde asıl olarak anlatılmak istenen Kırgızların ortaya çıkışıdır.*” (Duymaz 2009:419). Bu ifade iki temel yanlış vardır. Birincisi Karakalpak Türklerine ait olan “Kırk Kız” destanı ile Kırgızlara ait olan “Kırk Kız” efsanesi arasında isim benzerliği dışında hiçbir ortak yön yoktur. İki edebî metin okunduğu zaman bu fark açıkça görülür. Karakalpaklara ait olan “Kırk Kız” destanı Ceyhun Vedat Uygur tarafından ele alınmıştır (Uygur 1997, 2003, 2007) ve Ömer Seyfettin'in eseriyle isim dışında bir bağlantısı yoktur. İkincisi ise Ömer Seyfettin'in Ziya Gökalp'in eserindeki menkıbeyi kullandığı düşüncesidir. Hâlbuki Ömer Seyfettin'in eseri 1918 yılında, Ziya Gökalp'in eseri ise 1923 yılında yayımlanmıştır. Dolayısıyla yazarın düşüncesinin tersine, Ziya Gökalp'in eserinde bulunan özet, Ömer Seyfettin'in eserine dayanarak hazırlanmış olması daha büyük bir olasılıktır. Ziya Gökalp kaynak gösterilerek yapılan bir başka yanlışlık ise Ahmet Özgür Güvenç'in bir eserinde göze çarpmaktadır. Ona göre “*Kırgızların oluşumunda Kırk kızın rolü olduğuna inanılır. Sağın Han adlı Ka-*

zak hükümdarının kızı kırk cariyesiyle ırmağın kıyısında parmaklarını suya daldırarak gebe kalırlar. Hükümdar bunları mağaraya sürer. Orada çoğalarak Kırgız budununu oluştururlar” (Güven 2009:92). Oysa hükümdar kızını ve onun kırk arkadaşını bir mağaraya değil Ziya Gökalp’e göre bir dağa sürgün eder ve menkıbenin Gökalp’in eserinde yer alan özeti yukarıda bizim verdiğimiz şekildedir. Ömer Seyfettin sürgün yerini dağları aşacak kadar çok uzaklardaki bir vadi, Ahmet Zuhurî ise gümüşlü ırmağın öte yanı olarak anlatır. Kırgızlar o bölgelerde çoğalarak Ahmet Zuhurî’ye göre kabile, Ömer Seyfettin’e göre ise oymak olurlar.

3. Ahmet Zuhurî’nin Anlatımıyla Kırk Kız

Kırgızlar’ın kökenini anlatan “Kırk Kız” efsanesini edebî eser şeklinde yorumlayan bir diğer yazar Ahmet Zuhurî’dir. Tam ismiyle Ahmet Zuhurî Danışman (1902-1972), tarihî hikâye ve romanlar yazmış, milletvekilliği yapmış bir öğretmendir (Öztürk 1998, Necatigil 2007, Işık 2006, Arslan 2001). Ahmet Zuhurî’nin eseri “Tarih Sahifelerinden: Bir Kırgız Masalı” adıyla 1927 yılında Giresun’da İzler dergisinde yayımlanmıştır (Ahmet Zuhurî 1927:3-6). Yazının Giresun’da yayımlanma sebebi, yazarın 1926 yılında Giresun Erkek Ortaokulu tarih-coğrafya öğretmenliği görevine atanması ve o yıllarda Giresun’da bulunuyor olmasıdır. Bildiğimiz kadarıyla “Tarih Sahifelerinden: Bir Kırgız Masalı” Yeni Türk alfabesine aktarılıp yayımlanmadığı gibi üzerinde herhan-

gi bir çalışma da yapılmamıştır. Metin ilk defa bu makaleyle yazı konusu yapılmıştır.

Ahmet Zuhurî’nin kaleme aldığı ve başlığında her ne kadar masal ibaresini kullansa da Kırk Kız efsanesini anlatan eser, kurgusal bir metnin taşınması gereken temel unsurları içinde barındırmaktadır. Zaman, mekân, şahıs kadrosu ve olay örgüsü bağlamında düşünüldüğünde bir hikâye formundan söz edilebilir. Edebî metinlerin ayrılmaz bir parçası olan tasvir ve tahlil unsurları da, çok ayrıntılı ve geniş olmamakla birlikte, hikâyede mevcuttur.

Metnin en başındaki kısım, olay örgüsünü özetler mahiyette olup okuyucuyu ilerleyen satırlarda karşılaşacaklarına hazırlamaktadır. Olay örgüsü başlıca iki bölümden oluşur: Birinci bölümde Hanlar hanı Sağın Han’ın başbuğ olarak yüceltilmesi ve ordunun Çin’e sefere çıkma hazırlığı yer almaktadır. Sağın Han’ın otağı etrafına toplanan süvariler sevinç çığlıkları atarak savaşa gidecek olmaktan duydukları memnuniyeti dile getirirler. Sağın Han önce Çinlilere karşı büyük öfke ve kararlılıkla saldırmaktan söz ederek bir yıldızın ışığından çoğaldıklarına inanan Hiya sülalesinin yalan söylediğini asıl kutsal soyun Türkler olduğunu savunur. Ancak Çin sefirinin ülkesinin dostluk nişanesi olarak bir eyaletlerini hediye etmesi üzerine savaşmaktan vazgeçer. Hatta “*Bu kıymetli hediye için teşekkürlerle kabul ediyor, kadim dostumuz Çin hükümdarı hazretlerine, mukaddes Türk ilinin selamlarını yolluyorum*”

(Ahmet Zuhurî 1927:4) diyerek duygu ve düşüncelerinde büyük bir değişim gösterir. Savaşa gitmekten kolayca vazgeçer. Han başta olmak üzere bütün ordu tarafından savaşmadan Türk vatanına eklenen yeni topraklar kutlanır.

Hikâyenin ikinci ana metin halkası birincisinden farklı gibi görünse de aslında Sağın Han'ın söz ve davranışlarının sonucunda ortaya çıkan bir durum söz konusudur. Sağın Han'ın Hiya sülalesini yalancılıkla suçlaması ve semaviliğin göstergesi sayılan bir şuadan meydana gelme ayrıcalığının sadece Türklere ait olduğunu savunması hikâyenin gelişimine dair bir ima niteliği taşır. O, mağrur bir hükümdardır ve bu sebeple başına gelecekler vardır. Olay örgüsündeki düğüm de bunun üzerine gelişir. Sağın Han'ın kızı etrafına kırk kızı toplayarak babasının savaştan vazgeçmesinin doğurduğu üzüntüyü dile getirerek erkeklerin çıkamadığı sefere kendilerinin çıkması gerektiği fikrini ortaya atar. Nitekim "Kırk tane Türk kızı bir Çin ordusuna bedeldir" sloganıyla yola çıkarlar. Amaçları hem Çinlilerin (Hiya sülalesinin) hem de Türklerin türeyiş kaynağı olarak anlatılan "mukaddes ruhu" bulmaktır. Nitekim kafe güneş doğmadan yola çıkar ve bir ormanın kıyısında karşılaştıkları nehre ellerini daldırdıkları sırada ağaçların arasından yükselen rengârenk bir ışık seli suya yansır. Kızlar bu ışığın pırıltısına meftun olarak elleri suyun içinde uzun süre öylece kalırlar. Kendilerine geldiklerinde hamile kaldıklarını anlarlar. Ahmet Zuhuri olanla-

rı uzun uzadıya anlatmak yerine üç cümleyle özetler. Sonuç olarak, Han'ın saraydan kovduğu kızlar birer bebek dünyaya getirirler ve Kırgız soyu bu bebeklerden türer. Kırk kızdan doğan kırk bebeğin Kırgızların ataları olduklarına inanılır. Yalnız bu anlatıda gözden kaçan nokta Sağın Han'ın kızı ile birlikte sayının kırk değil, kırk bir oluşudur. Dolayısıyla dünyaya gelen bebek sayısının da kırk değil kırk bir olması gerekir.

Ahmet Zuhurî, Kırk Kız efsanesini bir hikâyeye dönüştürürken modern anlatının unsurlarından yararlanır. Bunların başında ise tasvirler gelir. Tasvirler "*Sağ eli kılıca dayalı, sol elini kalçasına koymuş tunç gibi kıpkızıl çehresini şarka çevirmiş, gözleri dakikalarca kımıldamaksızın aynı noktaya tevcih edilmişti*" (Ahmet Zuhurî 1927:3) örneğindeki gibi kişi tasviri veya "*Daha güneş doğmamıştı. Dağların tepesinde fecrin donuk şuaı, parıl parıl yanıyordu. Sık ormanlığın içinden çıkar çıkmaz billûr bir ırmağa rast geldiler; suda fecrin parıltısı gümüş gibi parlaktı. Yapraklardan sızan ilâhî ve rengârenk bir nur, el ile tutulacak kadar keskin ve göz kamaştırıcı idi*" (Ahmet Zuhurî 1927:5) gibi mekân tasvirleri ile metni zenginleştirir. Dil açısından devrin sade Türkçe anlayışının biraz uzağında kalan Osmanlıca kelime ve ifadelerin varlığı dikkat çekicidir. Fecr, şua, şıkar, mütema-di, müskir, içtima, ihtilaç, bargir gibi günlük dilde kullanılmayan kelimelerin ve fesad-ı ahlak, sedd-i Çin ve adem-i memnuniyet gibi tamlamaların varlığı metnin dilini ağırlaştırır.

Ancak Ahmet Zuhurî, belli ki, eserini efsane veya destan üslubuyla yazmak yerine yüksek zümre edebiyatının seçkin yaklaşımını tercih etmiştir. Bu yöntem, Han'ın ve kızının çevresine uygun "Hakanî" dilini seçerek mekân, şahıs kadrosu gibi unsurlara dil ve üslup açısından uygunluk sağlamak olarak yorumlanabilir.

4. Ömer Seyfettin'in Anlatımıyla Kırk Kız

Kırım Mecmuası'nın 1918 yılına ait ikinci sayısında "Türk Efsanelerinden: Kırk Kız" başlığıyla Ömer Seyfettin'in bir şiiri yayımlanmıştır (Ömer Seyfettin 1918:38-40). Türk edebiyatında olay hikâyeciliğinin ilk ve en güçlü temsilcilerinden biri olarak yer edinen Ömer Seyfettin'in edebiyatla ilgisinin şiir yazarlık başladığı bilinen bir gerçektir. Ancak yazarın ölümünden sadece iki yıl önce dahi şiir yazmış olması onun edebî kişiliğine dair bilinmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. O, Türk edebiyatında hikâyeciliği başlı başına bir iş olarak görmüş ve yazdığı çok sayıda örnekle hikâyeye türünün ön plana çıkmasını sağlamıştır. "Türk Efsanelerinden: Kırk Kız"ın varlığı Ömer Seyfettin'in hikâyeciliği mensur hikâyelerin yanı sıra manzum olanlarla da sürdürdüğünü göstermektedir. Giriş kısmında tanımlar verilirken Aça, Ekici ve Yılmaz'ın efsanelerin ayırıcı niteliklerinden biri olarak "mensur" olma özelliğinden bahsettiklerine değinilmiştir. Bu durumda Ömer Seyfettin'in Kırk Kız anlatısı manzum oluşuyla klasik efsane anlatılarından ayrılmaktadır. Polat ise Ömer Seyfettin'in millî

edebiyatların oluşumunda destanların rolünü vurgulamak için "Koroğlu Kimdi?" ve "Kırk Kız" destan metinleri üzerinde çalıştığını İlyada ve Kalevala çevirileri yaptığını ifade ederken Kırk Kız'ı destan olarak nitelendirmişle dikkat çeker (2007:82). İlaveten Ömer Seyfettin'in üslubunda ve konu seçiminde destan, efsane ve masal gibi anonim halk edebiyatını önemseydiğini doğrulayan unsurlar vardır.

"Türk Efsanelerinden: Kırk Kız" manzum hikâyeye olarak kurgusal metinlerin zaman, mekân, şahıs kadrosu ve tasvir gibi özelliklerini içinde barındırır. Birinci metin halkası Sağın Han'ın büyüklüğüne ve şöhretine övgüyle başlar. Hint, Çin ve İran'da onun adını duymayan yoktur. Güneşin doğduğu ve battığı yerlere hükmedecek kadar geniş topraklara sahiptir. Giriş kısmındaki bu ifadelerden sonra Sağın Han'ın kızı ve beraberindeki kırk kızın gezintiye çıkmasıyla birlikte hikâyenin gelişme kısmı ve ikinci metin halkası başlar. Sultan ve yanındaki kızlardan meydana gelen grup, dinlenmek için mola verdiklerinde görünmeyen bir sazın sesini duyarlar ve korkarak geri dönmek isterler, ancak Ak Su yollarını keser. "Akan bir kora" benzeyen suyun kıyısında "sütten beyaz köpük" vardır. Merak ederek bu ak köpüğe ellerini sokan kızlar büyük bir sıcaklık hissederler. Sonrasında kızların karnı ağır ve eteklerinde kan görürler. Arkadaşlarıyla korku içinde saraya dönen sultan, bir süre korkudan baygın yatar. Hikâyenin üçüncü ve son metin halkasında sultan ve yanındaki kırk kızın hamile oldukları

anlaşılnca Sağın Han onları saraydan kovar. Sultan ve arkadaşları uzak bir vadede konak kurarlar ve çocuklarını dünyaya getirirler. Kırk bir çocuk hep beraber büyürler ve buldukları oymağa “Kırgız” adı verilir. Anneleri ise “Âşığımız nerede?” diyerek bir gün ortadan kaybolurlar. Ahmet Zuhurî’de kırk olarak verilen çocuk sayısını Ömer Seyfettin kırk bir olarak belirtir.

“Türk Efsanelerinden: Kırk Kız” dil açısından tamamen sade Türkçeyle yazılmış, zaman içinde kullanılan kelimelerde herhangi bir eskime olmamıştır. Yeni Lisan anlayışının çok başarılı bir uygulaması olarak nitelendirilebileceğimiz hikâyedeki kelimeler bugün yazıda ve konuşmada kullanılan kelimelerdir. Ömer Seyfettin, dil konusundaki fikirlerini başarılı bir biçimde örneklemiş, halk şiiri formunda yazmayı başarmıştır. Ömer Seyfettin hikâyeye manzum olmasına rağmen kurgunun gerektirdiği tasvirleri ihmal etmemiş, aksine renkleri yoğun bir biçimde kullanarak başarılı ve ayrıntılı betimlemeler yapmıştır. “*Ak yeşimden saray*”, “*gök zümrüitten divar*”, “*mavi nur*”, “*eflatuni gözler*”, “*ak su*”, “*siyah, yeşil, pembe, mavi, mor, sarı çiçekler*”, “*sütten beyaz bir köpük*”, “*yüksek, pembe sis*” gibi tamlamalar hikâyeye renkli ve masalsi bir atmosfer kazandırmıştır. Ahmet Zuhurî’nin hikâyesinde kahramanlık ve yiğitlik ön plana çıkarken tasvirlerdeki renge dayalı yapının da etkisiyle Ömer Seyfettin’de konu daha çok duygusal bir bakış açısıyla ele alınır ve sultan ile arkadaşlarına yoğunlaşarak “aşk” unsuru vurgulanır. Nitekim metnin

sonundaki “*Bugün bile ata binmiş bir Kırgız / Tek başına Altayların, o ıssız / Yollarından sabah vakti geçerse / Görür mutlak yüksek, pembe bir sise / Bürünerek koşan atlı kadınlar... / Bu hayalat gökte hâlâ aşk arar!*” (Ömer Seyfettin 1918:40) mısraları bunun ispatıdır.

Ahmet Zuhuri ile Ömer Seyfettin aynı konuda yazmalarına rağmen anlatım için seçilen türün düzyazı ve şiir olmasındaki farklılığa ilaveten konunun tanziminde ve ön plana çıkan ayrıntılarda da değişiklikler vardır. Her iki anlatıda da Sağın Han ortak olmakla birlikte Ömer Seyfettin’in manzum hikâyesinde Sağın Han’dan ziyade kızı ve kırk arkadaşı üzerinde öncelikli olarak durduğunu, onların macerasına odaklandığını görüyoruz. Dolayısıyla “Türk Efsanelerinden: Kırk Kız” Han’ın kızı ile arkadaşlarının gezmeye çıkmaları ve tabiatla başa kalmaları sonrasında başlarına gelenleri anlatır. O, Ahmet Zuhurî’den farklı olarak kızları bir “şua” ile karşılaştırmadan önce, bir sazın sesinden ve etkisinden bahseder. Sazın söylediği “*Hepiniz benimsiniz, gitmeyiniz, geliniz*” (Ömer Seyfettin 1918:39) sözleri farklılık açısından önemlidir. Kızların bu sestten korkarak kaçmak istemeleri üzerine ak suyun engel olması, yol vermemesi ve suyun “*benziyordu tıpkı akan kora*” (Ömer Seyfettin 1918:39) biçiminde tasvir edilmesi Ömer Seyfettin’in anlatısına orijinalite katar. Her iki yazar da efsane çağının atmosferine uygun olarak tabiat-insan ilişkisine vurgu yaparlar ve Kırk Kız efsanesinin konusundaki uygunluk

sayesinde insan ve tabiat unsurlarını karşı karşıya getirirler. Işık ve su diğer birçok geleneksel anlatıda olduğu gibi bu iki metinde de doğayla iç içe yaşayan insanların karşısına birer tabiatüstü karakter olarak çıkarlar.

5. Sonuç

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişler bağlamında düşünüldüğünde kültür hayatının ve dolayısıyla edebiyatın sürekliliği esastır. Geçmişten geleceğe farklı etkilerle yazılı kültürde yeni türler ve yeni bakış açıları ortaya çıksa da edebiyat, sözlü kültürden, gelenekten beslenmeye devam eder, böylece bütünlüğünü muhafaza eder. Bugün ile geçmiş arasında görünür veya görünmez bağlar kurulur. Türk edebiyatı İslamiyet'in kabulüyle Arap ve Fars, Batılılaşmanın getirdiği bir sonuç olarak da Avrupa etkisinde kalırken dönüşüm ve değişim geçirir, ancak sözlü kültürden gelen bağlarını tamamen koparıp atmaz, atamaz. Sadece varlığını ikinci planda hissettirir. 20. yüzyılın başlarından itibaren millî çizgilerin ağır bastığı bir edebiyatın tekrar egemen oluşuyla efsane, masal ve destan kavramları da tekrar gün yüzüne çıkmaya, sıklıkla telaffuz edilmeye başlanır. Kırk Kız efsanesinin iki farklı yazar tarafından kaleme alınarak yeniden yorumlanması da bu zihni ortamın bir sonucudur. Ömer Seyfettin ve Ahmet Zuhurî bilinen bir efsaneyi manzum ve mensur olarak iki farklı biçimde yeniden yazıya geçirirler. Sözlü kültürde bilinen bir konunun yazılı anlatı formlarıyla tekrar işlenmesi geçmişin değerlendirilmesine anlamına gelir ve kültürel bellek aktarımını sağlar.

Millî Edebiyat anlayışıyla başlayan öze dönme hareketi kendini Kırk Kız efsanesinin yorumunda gösterir. Bu kapsamdaki çalışmaların incelenmesi dönemler ve alanlar arasındaki geçişlerin, bileşkelerin tespitini sağlayacaktır.

Kırk Kız efsanesi, Kırgızların doğuşunu insan-tabiat bağlantısında işleyen önemli bir efsane olduğundan Ömer Seyfettin ile konuyu ondan alıntılamanın Ziya Gökalp'in edebî anlayışları çerçevesinde Türklüğün temellerini ortaya koymalarında dikkat çekici bir veri teşkil eder ve kültür aktarımı gibi anlamlı bir vazife görür. Ahmet Zuhurî'nin ilk kez bu çalışmayla incelenen ve Giresun'da yayımlanan eserinin varlığı ise sözlü kültürden beslenen geleneksel ve millî karakterli bir edebiyat arayışının Cumhuriyet'in ilk yıllarında etkisini arttırarak sürdürdüğünün somut bir göstergesidir. Elbette bu kapsamda başka örneklerin bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bulunacak yeni metinlerin bir arada incelenmeleri sonucunda, sözlü kültürden alınan efsanelerin yazıya geçirilirken işleniş biçimleri, her iki kültürün farklı ve benzer yönleri ile anlatıcı-yazar ilişkisi gibi birçok konu karşılaştırmalı bir biçimde ele alınabilecek, metinler arası ilişkiler bağlamında yeni sonuçlara ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Tansel, Fevziye. Ömer Seyfettin'in Şiirleri. Ankara: TTK Basımevi, 1969.
- Ahmet Zuhurî. "Tarih Sahifelerinden: Bir Kırgız Masalı". İzler 26 (1 Mart 1927): 3-6.
- Aktulum, Kubilay. *Metinler Arası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Arslan, Zühtü. *Türk Parlamento Tarihi III*. Ankara: TBMM, 2001.

- Artun, Erman. *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- Diykanbayeva, Mayramgül. "Kırgız Adı Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 43 (2010): 205-210.
- Duymaz, Ali. "Ömer Seyfettin'in Kalem Aldığı Destanlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Haziran 2009): 413-421.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2009.
- Filizok, Rıza. "Ömer Seyfettin'in Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesirleri". *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1984:113-126.
- Gökalp, Ziya. *Türk Töresi*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339 (1923).
- _____. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341 (1925).
- _____. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- _____. *Türk Töresi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapçevleri, 1977.
- Gökay, O. Şaik. *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- Güvenç, A. Özgür. "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 41 (2009): 85-97.
- Işık, Hasan. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi III*. Ankara: Elvan, 2006.
- Karayev, Ömürkul. "Tarihi Kaynaklarda Kırgız Adı ve Anlamı". Türkiye Türkçesine Aktaran: Mehmet Kıldıroğlu, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2001): 201-217.
- Kılınç Aziz. "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyeleri". Bu çalışma 9-10 Mart 2007 tarihlerinde Balıkesir Gönen'de düzenlenen I. Ömer Seyfettin Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.)
- Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* (Haz. Yunus Zeyrek). Ankara: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2014.
- Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık, 2007.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis, 2014.
- Oğuz, M. Öcal ve diğer. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Ömer Seyfettin. "Türk Efsanelerinden: Kırk Kız". *Kırım Mecmuası* 2 (16 Mayıs 1334-1918): 38-40.
- Öztürk, Kâzım. *Türk Parlamento Tarihi VII. IX. Dönem (1950-54)*, Ankara: TBMM, 1998.
- Polat, N. Hikmet. "Ömer Seyfeddin". *TDV İslam Ansiklopedisi* 34 (2007): 80-82.
- Sakaoğlu, Saim. *Dede Korkut Kitabı (İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Sel-ÜN Yayınları, 1998.
- Tezcan, Semih. *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY, 2001.
- Tuncay, Bahtiyar ve Osman Çataloluk. "Orta Asya Türk Hikâye ve Destanlarında Etnik Gelişim Aşamalarının İzleri ve Türklerin İlk Ata Yurdu Meselesi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2 (Mayıs 2014): 1-49.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2010.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, cilt.5, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Uygur, C. Vedat. "Kırk Kız", *Millî Folklor* 34 (1997):30-47.
- _____. "Karakalpak Edebiyatında Kadam", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (Bahar 2003): 251-280.
- _____. *Karakalpak Destanları Kırk Kız Destanı*. Ankara: TDK Yayını, 2007.
- Yıldız, Naciye. *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: TTK Yayını, 1995.
- _____. *Kırgız Destanları 7 (Hazırlayan: Abdıldacan Akmataliyev-Aynura Kadirmambetova)*. Ankara: TDK Yayını, 2009.